

QURILISH KORXONALARIDA MHXS ASOSIDA ASOSIY VOSITALAR HISOBI

Dobilova Nigora Axmadaliyevna

Erkin izlanuvchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19814101>

Annotatsiya: Mazkur ilmiy tezisda qurilish korxonalarida asosiy vositalar hisobini xalqaro moliyaviy hisobot standartlari asosida tashkil etishning nazariy, uslubiy va amaliy jihatlarini kompleks tarzda tahlil qilingan. Xususan, IAS 16 Property, Plant and Equipment talablari asosida asosiy vositalarni tan olish mezonlari, ularning boshlang'ich va keyingi baholash usullari, amortizatsiya hisoblash mexanizmlari hamda moliyaviy hisobotlarda aks ettirish tartibi yoritilgan.

Tadqiqot davomida qurilish korxonalariga xos bo'lgan asosiy vositalarning tarkibi, ulardan foydalanish intensivligi, xizmat muddati va qiymatining tez o'zgaruvchanligi kabi omillar chuqur o'rganilgan. Amaliy tahlillar natijasida ushbu sohada uchraydigan muammolar, jumladan, aktivlarni noto'g'ri baholash, amortizatsiya siyosatini tanlashdagi kamchiliklar va qayta baholash jarayonlarining yetarli darajada tashkil etilmaganligi aniqlangan.

Kalit so'zlar: MHXS, IAS 16 Property, Plant and Equipment, asosiy vositalar, qurilish korxonalarini, amortizatsiya, aktivlarni baholash, qayta baholash modeli, tannarx modeli, moliyaviy hisobot, buxgalteriya hisobi, xizmat muddati, aktivlar qiymati, kapital qo'yilmalar, hisob siyosati

Kirish. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda qurilish korxonalarining moliyaviy barqarorligi va investitsion jozibadorligi, avvalo, ularning buxgalteriya hisobi tizimining qanchalik to'g'ri va xalqaro talablar asosida tashkil etilganiga bog'liqdir. Ayniqsa, asosiy vositalar ushbu sohada asosiy ishlab chiqarish resursi sifatida katta ulushni egallaydi hamda ularning to'g'ri hisobga olinishi korxonaning moliyaviy natijalari va boshqaruv qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, IAS 16 Property, Plant and Equipment talablari asosida asosiy vositalarni tan olish, baholash va amortizatsiya qilish jarayonlarini takomillashtirish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Qurilish sohasi iqtisodiyotning eng kapital sig'imli tarmoqlaridan biri bo'lib, unda asosiy vositalarning ulushi korxonada aktivlari tarkibida yetakchi o'rinni egallaydi. Qurilish texnikalari, ishlab chiqarish infratuzilmasi, maxsus mexanizmlar va transport vositalari korxonaning asosiy ishlab chiqarish salohiyatini belgilaydi. Shu bois, asosiy vositalar hisobini zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etish qurilish korxonalarining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Xalqaro iqtisodiy

integratsiya jarayonlarining chuqurlashuvi natijasida O'zbekistonda ham moliyaviy hisobot tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish zarurati ortib bormoqda. Aynan shu nuqtai nazardan, asosiy vositalar hisobini IAS 16 Property, Plant and Equipment talablari asosida yuritish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

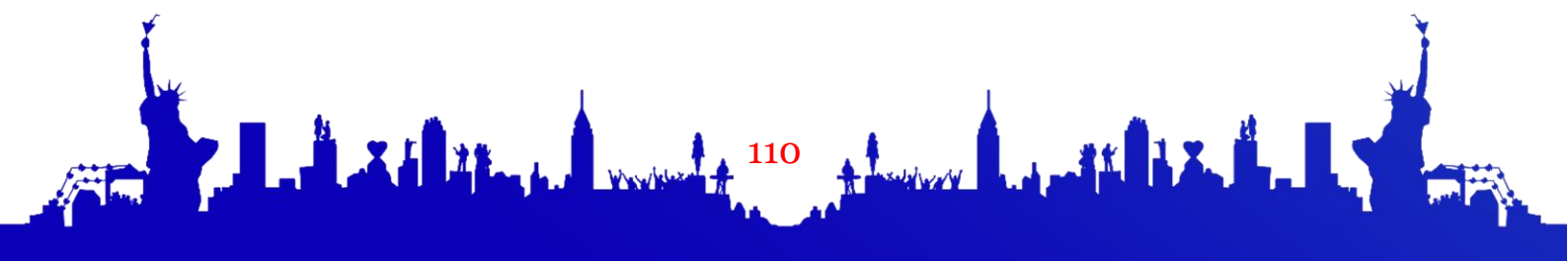
MHXSga muvofiq asosiy vositalar korxonalar tomonidan ishlab chiqarishda foydalanish, mahsulot yetkazib berish yoki ma'muriy ehtiyojlar uchun mo'ljallangan va bir yildan ortiq muddat davomida iqtisodiy foyda keltiradigan moddiy aktivlar sifatida e'tirof etiladi. Qurilish korxonalarida bu aktivlarning o'ziga xos jihati shundaki, ular yuqori qiymatga ega bo'lib, foydalanish jarayonida intensiv eskiradi hamda texnologik yangilanishlarga tez moslashishni talab qiladi. Shu sababli, ularni tan olish mezonlari – ya'ni kelgusida iqtisodiy manfaat keltirishi va qiymatining ishonchli aniqlanishi – alohida e'tibor bilan baholanishi lozim. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, qurilish texnikalarini noto'g'ri baholash yoki ularni hisobga olishdagi xatoliklar korxonaning moliyaviy natijalarini sezilarli darajada buzib ko'rsatishi mumkin.

Asosiy vositalarni boshlang'ich baholash MHXS talablariga ko'ra ularning haqiqiy tannarxi asosida amalga oshiriladi. Qurilish korxonalarida bu qiymat nafaqat sotib olish narxini, balki transport xarajatlari, montaj ishlari, bo'xona to'lovlari hamda ishga tushirish bilan bog'liq boshqa xarajatlarni ham o'z ichiga oladi. Bu esa aktivning real qiymatini shakllantirishda kompleks yondashuvni talab qiladi. Ayniqsa, import qilinadigan texnikalar uchun valyuta kursining o'zgarishi ham asosiy vosita qiymatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, boshlang'ich baholash jarayonida moliyaviy risklarni ham inobatga olish muhimdir.

Keyingi bosqichda asosiy vositalarni baholashning ikki asosiy modeli qo'llaniladi: tannarx modeli va qayta baholash modeli. Qurilish korxonalarida ko'pincha qayta baholash modeli ustunlik qiladi, chunki bozor sharoitida texnika va uskunalarning qiymati tez-tez o'zgarib turadi. Qayta baholash orqali aktivlarning joriy bozor qiymatini aniqlash moliyaviy hisobotning haqqoniyligini oshiradi va investorlar uchun yanada aniqroq ma'lumot beradi. Biroq, bu jarayonni amalga oshirish yuqori malakali mutaxassislar va aniq metodologiyani talab qiladi, aks holda noto'g'ri baholash xatarlari yuzaga keladi.

1-jadval

Qurilish korxonalarida MHXS asosida asosiy vositalar hisobi

No	Hisob bosqichi	Mazmuni	Qo'llaniladigan yondashuv	Qurilish korxonalariga xos jihatlar
1	Tan olish (e'tirof etish)	Asosiy vosita aktiv sifatida hisobga olinadi	Kelgusida iqtisodiy foyda keltirishi va qiymati ishonchli baholanishi kerak	Qurilish texnikalari va uskunalarning katta qiymatga ega bo'lib, uzoq muddat ishlatiladi
2	Boshlang'ich baholash	Aktivning dastlabki qiymatini aniqlash	Xarid narxi + transport + montaj + boshqa xarajatlar	Import texnikalarda valyuta kursi ta'siri yuqori
3	Keyingi baholash	Aktiv qiymatini yangilab borish	Tannarx modeli yoki qayta baholash modeli	Bozor narxlari tez o'zgaradi, qayta baholash muhim
4	Amortizatsiya hisoblash	Aktiv qiymatini xizmat muddati davomida taqsimlash	To'g'ri chiziqli, kamayuvchi qoldiq, ishlab chiqarish usuli	Texnika eskirishi foydalanish intensivligiga bog'liq
5	Qayta baholash	Aktivni bozor qiymatiga moslashtirish	Mustaqil baholovchilar orqali amalga oshiriladi	Qurilish texnikalari tez eskiradi va qiymati o'zgaradi
6	Hisobotda aks ettirish	Moliyaviy hisobotlarda ko'rsatish	IAS 16 Property, Plant and Equipment talablariga muvofiq	Investorlar uchun aniq va shaffof ma'lumot beriladi

Manba: Muallif tomonidan tuzildi.

Mazkur jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, qurilish korxonalarida asosiy vositalar hisobi bosqichma-bosqich va o'zaro uzviy bog'langan jarayon sifatida shakllanadi, bunda har bir bosqich keyingisining sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, aktivlarni to'g'ri tan olish va boshlang'ich baholash keyingi amortizatsiya hamda qayta baholash natijalarining ishonchligini belgilaydi, noto'g'ri baholangan aktiv esa butun moliyaviy hisobotning buzilishiga olib kelishi mumkin. Qurilish sohasida texnika va uskunalarining intensiv ishlatilishi

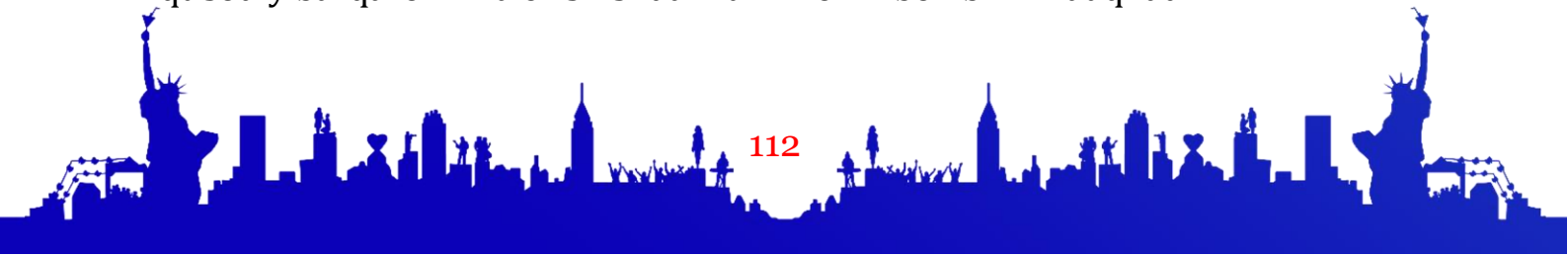
ularning tez eskirishiga sabab bo'lib, bu amortizatsiya usulini tanlashda alohida yondashuvni talab qiladi. Shu bilan birga, bozor narxlarining o'zgaruvchanligi qayta baholash modelining ahamiyatini oshiradi va IAS 16 Property, Plant and Equipment talablariga muvofiq ravishda aktivlarning real qiymatini aks ettirish zaruratini yuzaga keltiradi. Natijada, ushbu bosqichlarning kompleks va to'g'ri tashkil etilishi qurilish korxonalarining moliyaviy barqarorligi, shaffofligi va investitsion jozibadorligini ta'minlashda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Amortizatsiya hisoblash masalasi qurilish korxonalarida alohida ahamiyatga ega, chunki asosiy vositalarning eskirishi ishlab chiqarish hajmi va foydalanish intensivligiga bevosita bog'liq. MHXS amortizatsiyani aktivning foydali xizmat muddati davomida tizimli ravishda taqsimlashni talab etadi. Qurilish texnikalari uchun ko'pincha ishlab chiqarish hajmiga asoslangan amortizatsiya usuli qo'llaniladi, chunki bu usul aktivdan foydalanish darajasini aniqroq aks ettiradi. Shu bilan birga, amortizatsiya siyosatini noto'g'ri tanlash foyda ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi va soliq bazasini noto'g'ri shakllantirishga olib kelishi mumkin.

Qurilish korxonalarida asosiy vositalar hisobini yuritishda uchraydigan muammolar ko'p jihatdan hisob siyosatining yetarlicha ishlab chiqilmaganligi bilan bog'liq. Amaliyotda asosiy vositalarni inventarizatsiya qilishdagi kamchiliklar, qayta baholashning muntazam amalga oshirilmasligi, amortizatsiya stavkalarining noto'g'ri belgilanishi kabi holatlar kuzatiladi. Bundan tashqari, ayrim korxonalarda MHXS talablarini to'liq tushunmaslik yoki ularni noto'g'ri talqin qilish natijasida moliyaviy hisobot sifati pasayadi. Bu esa korxonaning investitsion jozibadorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun qurilish korxonalarida MHXS asosida yagona va puxta ishlab chiqilgan hisob siyosatini joriy etish zarur. Bunda asosiy vositalarni baholash va amortizatsiya qilishning optimal usullarini tanlash, qayta baholashni muntazam ravishda amalga oshirish va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, buxgalteriya xodimlarining malakasini oshirish, ularni xalqaro standartlar bo'yicha muntazam o'qitish ham dolzarb vazifalardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, qurilish korxonalarida asosiy vositalar hisobini MHXS asosida tashkil etish nafaqat moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlaydi, balki korxonaning umumiy boshqaruv samaradorligini ham oshiradi. Bu esa o'z navbatida, investitsiyalarni jalb qilish, resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiy barqarorlikka erishishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, qurilish korxonalarida asosiy vositalar hisobini IAS 16 Property, Plant and Equipment talablari asosida tashkil etish moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligi, shaffofligi va taqqoslanuvchanligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Asosiy vositalarni to'g'ri tan olish, ularni asosli baholash, mos amortizatsiya usulini qo'llash hamda qayta baholash jarayonlarini tizimli yo'lga qo'yish qurilish korxonalarining moliyaviy natijalarini aniq aks ettirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, MHXSni to'liq joriy etish korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirib, boshqaruv qarorlarini qabul qilish sifatini yaxshilaydi va ularning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlaydi..

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 13 ta o'zbek, rus, osiyo, yevropa va AQSh olimlarining Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatini yoz, 2017-2025-yillardagi.

